

УДК 342.1

НЕКОМЕРЦІЙНА ГОСПОДАРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ: СУТНІСТЬ, НОРМАТИВНО-ПРАВОВА ОСНОВА ТА ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

Щокін Р.Г., к. ю. н., доцент
кафедри цивільно-правових дисциплін
Інститут права імені князя Володимира Великого
Міжрегіональної академії управління персоналом

Проаналізована сутність некомерційного господарювання в Україні. Визначені ключові аспекти створення, діяльності та оподаткування некомерційної діяльності в Україні. Крім того, досліджені основні проблеми розвитку правової бази окремих суб'єктів некомерційного господарювання в Україні та зазначені шляхи їх подолання.

Ключові слова: некомерційне господарювання, суб'єкт некомерційного підприємництва, господарська діяльність.

Проанализирована сущность некоммерческого хозяйствования в Украине. Определены ключевые аспекты создания, деятельности и налогообложения некоммерческой деятельности в Украине. Кроме того, исследованы основные проблемы развития правовой базы отдельных субъектов некоммерческого хозяйствования в Украине и указаны пути их преодоления.

Ключевые слова: некоммерческое хозяйствование, субъект некоммерческого предпринимательства, хозяйственная деятельность.

Shchokin R.G. NON-PROFIT ACTIVITY UKRAINE: NATURE, LEGAL BASIS AND PROBLEM ASPECTS

It has been analyzed the essence of non-commercial entities in Ukraine. The key aspects of the creation, operation and taxation of non-commercial activity in Ukraine. Also study the main problems of the legal basis of separate entities, non-commercial entities in Ukraine and indicated possible solutions.

Key words: non-profit entities, non-profit entity entrepreneurship, economic activity.

Постановка проблеми. Розвиток сучасної господарської діяльності був би неможливим, якби не охоплював усі прояви виробничих та суміжних відносин, у тому числі особливості господарювання у некомерційному секторі. Некомерційна господарська діяльність визначається як самостійна систематична господарська діяльність, здійснювана суб'єктами господарювання, направлена на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку.

Некомерційна господарська діяльність здійснюється суб'єктами господарювання, яким здійснення господарської діяльності у формі підприємництва заборонено законом (ст. 52 Господарського кодексу (надалі – ГК) України). Не можна заперечувати соціальну спрямованість багатьох господарських відносин. У цьому контексті некомерційна господарська діяльність потребує особливої уваги.

Здійснення господарської діяльності некомерційними юридичними особами унеможливує діяльність державних органів та установ, комунальних установ та організацій, закладів освіти та охорони здоров'я, наукових установ, військових частин тощо.

Некомерційні організації є видом суб'єктів господарської діяльності, самостійність яких передбачена чинним господарським

законодавством. Некомерційну діяльність здійснюють суб'єкти, створення (державну реєстрацію) яких окреслено спеціальним законодавством, що обумовлює актуальність дослідження його специфічних рис та особливостей регулювання.

Ступінь розробленості проблеми. На жаль, питання некомерційної господарської діяльності не достатньо розкриті у правовій літературі. Слід зазначити, що особливості правової природи поняття та ознак некомерційних суб'єктів досліджують такі вчені-правознавці, як В. Щербина, О. Вінник, Д. Задихайло, Н. Саніахметова, О. Подцерковний, І. Зятковський, О. Шевченко, Я. Буздуган та ін., але в роботах українських правознавців не знайшла повного висвітлення проблема порядку створення зазначених суб'єктів.

Окремі питання некомерційної діяльності розглядалися у роботах С. Тенькова, В. Щербини, О. Подцерковного, О. Літвіної, О. Обод, Л. Якобсона та ін.

У той самий час досліджувані сучасними авторами проблеми та шляхи їх вирішення вимагають подальшого узагальнення та систематизації.

Метою даного дослідження є аналіз сутності, правової основи та проблемних аспектів некомерційного господарювання за національним законодавством.

Виклад основного матеріалу. Некомерційну господарську діяльність слід розглядати як один з видів господарської діяльності. З переходом до ринкової економіки були перш за все створені правові умови для господарської діяльності, спрямованої на одержання прибутку, однак у структурі господарювання залишається й діяльність іншого виду, спрямована на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку. Саме така діяльність й отримала назву «некомерційна господарська діяльність».

Некомерційне господарювання, як вид господарської діяльності, має чимало спільних рис з підприємництвом. Воно теж здійснюється у сфері виробництва, спрямоване на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, тобто має цінову визначеність. Спільні риси з підприємництвом полягають також у самостійності та систематичності цієї діяльності. Однак за визначенням ч. 1 даної статті некомерційне господарювання не має на меті одержання прибутку. Саме ця ознака й дозволяє виокремити види господарської діяльності. Якщо комерційні підприємства за результатами своєї господарської діяльності звітують, що не мають прибутків, то це ще не означає, що вони вже стали суб'єктами некомерційного господарювання. Прагнення досягти прибутку для них є головною метою існування.

Визначення некомерційної господарської діяльності у ГК України – це новела в українському законодавстві. Таким чином ГК України поклав початок для уніфікованих визначень підприємницької та некомерційної господарської діяльності, які базуються на фундаментальному визначенні господарської діяльності (ст. 3 ГК України) [1]. Разом із цим є підстави вважати, що наведене у ГК України визначення некомерційної господарської діяльності ще не є остаточним.

Відсутність чіткого законодавчого розмежування між суб'єктами некомерційного господарювання та негосподарюючими суб'єктами призводить до їх ототожнення. Так, узагальнюючою категорією для цих учасників відносин у сфері господарювання є «неприбуткова організація», що міститься в податковому законодавстві. Проте в законодавстві відсутнє визначення поняття «неприбуткова організація». На думку Д. Ротар, неприбутковою є організація, діяльність якої не передбачає отримання прибутку, оскільки основна її діяльність полягає у здійсненні функцій держави, наданні просвітніх, культурних, наукових, освітніх та інших подібних послуг для суспільного

споживання [2, с. 23]. В цілому погоджуємося з таким визначенням, проте звертаємо увагу на те, що наведене поняття є спільним як для суб'єктів некомерційного господарювання, так і негосподарюючих суб'єктів. Такий висновок впливає безпосередньо з аналізу відповідного закону. Але деякі науковці відмежовують суб'єктів некомерційного господарювання від неприбуткових організацій, тим самим ототожнюючи останні лише з негосподарюючими суб'єктами. Зокрема, В. Мамутов вважає, що суб'єкти некомерційного господарювання здійснюють господарську діяльність, спрямовану на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг у сфері суспільного виробництва, а основна діяльність неприбуткових організацій виражається у наданні благодійної допомоги, просвітніх, освітніх, культурних, наукових та інших подібних послуг [3, с. 68]. На нашу думку, таке розмежування не є доцільним. Так, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, казенні підприємства, споживчі та обслуговуючі кооперативи згідно з законом відносяться до неприбуткових організацій. Проте органи державної влади та органи місцевого самоврядування, відповідно до ст. 8 ГК України, є негосподарюючими суб'єктами, а казенні підприємства, споживчі та обслуговуючі кооперативи, що здійснюють господарську діяльність без мети одержання прибутку, відносяться до суб'єктів некомерційного господарювання.

Справа у тому, що у сучасному законодавстві мають місце деякі узагальнюючі поняття, зміст яких «конкурує» не тільки між собою, а і з поняттям «некомерційна господарська діяльність». Йдеться, наприклад, про поняття «неприбуткова діяльність», «непідприємницька діяльність» та просто – «некомерційна діяльність». Саме ця обставина спричиняє чималі складнощі, особливо у тих випадках, коли виникає необхідність уточнення правового статусу суб'єкта того чи іншого виду діяльності. Наприклад, коли благодійний фонд переслідує головну мету своєї діяльності – благодійництво, то, за визначенням ст. 131 ГК України, він є суб'єктом неприбуткової діяльності. Якщо ж цей фонд для досягнення свого статутного завдання здійснює ту чи іншу господарську діяльність, то він перетворюється на суб'єкта господарської діяльності.

Поняття суб'єктів некомерційної господарської діяльності варто розглядати з погляду суб'єктного складу некомерційної господарської діяльності, якій присвячена глава 5 розділу 1 ГК України (ст. ст. 52-54), поняття непідприємницьких товариств та установ, закріплених у ст. ст. 83, 85, 86 ЦК

України, і поняття неприбуткових організацій, закріплених у податковому законодавстві.

Положення ст. 52 ГК України визначають склад некомерційної господарської діяльності. Некомерційне господарювання – це самостійна систематична господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання, спрямована на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку. Некомерційна господарська діяльність здійснюється суб'єктами господарювання державного або комунального секторів економіки в галузях (видах діяльності), в яких забороняється підприємництво, на основі рішення відповідного органу державної влади або органу місцевого самоврядування. Некомерційна господарська діяльність може здійснюватися також іншими суб'єктами господарювання, яким здійснення господарської діяльності у формі підприємництва забороняється законом.

У відповідності до ст. 85 ЦК України підприємницькими є товариства, які не мають на меті одержання прибутку для його наступного розподілу між учасниками [4].

Згідно з положеннями Податкового кодексу (далі – ПК) України неприбуткові підприємства, установи та організації – підприємства, установи та організації, основною метою діяльності яких є не одержання прибутку, а провадження благодійної діяльності та меценатства, і іншої діяльності, передбаченої законодавством.

ПК України уст. 157.1 (раніше подібні положення передбачав Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» від 28 грудня 1994 р. № 334/94 у п.11.1 ст. 7) визначає вичерпний перелік неприбуткових організацій. Так, до неприбуткових належать установи та організації, які є:

а) органами державної влади України, органами місцевого самоврядування та створеними ними установами або організаціями, що утримуються за рахунок коштів відповідних бюджетів;

б) благодійними фондами і благодійними організаціями, створеними у порядку, визначеному законом для провадження благодійної діяльності; громадськими організаціями, створеними з метою надання реабілітаційних, фізкультурно-спортивних для інвалідів (дітей-інвалідів) та соціальних послуг, правової допомоги, провадження екологічної, оздоровчої, аматорської спортивної, культурної, просвітньої, освітньої та наукової діяльності, а також творчими спілками та політичними партіями, громадськими організаціями інвалідів, спілками громадських організацій інвалідів та їх місцевими осередками, створеними згідно з

відповідним законом; науково-дослідними установами та вищими навчальними закладами III-IV рівнів акредитації, внесеними до Державного реєстру наукових установ, яким надається підтримка держави; заповідниками, музеями та музеями-заповідниками;

в) кредитними спілками, пенсійними фондами, створеними в порядку, визначеному відповідними законами;

г) іншими, ніж визначені в підпункті «б» цього переліку, юридичними особами, діяльність яких не передбачає отримання прибутку згідно з нормами відповідних законів;

г) спілками, асоціаціями та іншими об'єднаннями юридичних осіб, створеними для представлення інтересів засновників (членів, учасників), що утримуються лише за рахунок внесків таких засновників (членів, учасників) та не провадять господарську діяльність, за винятком отримання пасивних доходів;

д) релігійними організаціями, зареєстрованими в порядку, передбаченому законом;

е) житлово-будівельними кооперативами та об'єднаннями співвласників багатоквартирного будинку;

є) професійними спілками, їх об'єднаннями та організаціями профспілок, а також організаціями роботодавців та їх об'єднаннями, утвореними в порядку, визначеному законом [5].

Передбачається ведення спеціального Реєстру неприбуткових організацій (п. 63.12 ПК України).

За характером здійснюваної діяльності зазначені суб'єкти істотно відрізняються один від одного. Переважна більшість таких організацій виступає пасивним учасником у господарських відносинах, як правило, тільки одержуючи товари й послуги від суб'єктів підприємництва. В основному їх діяльність опосередкована соціальними цілями, як наприклад, задоволення потреб власних членів у сфері культури, спорту, дозвілля й т. ін., залучення уваги громадськості до різних проблемних питань функціонування суспільства й держави, що характерно для громадських організацій; надання благодійними фондами допомоги нужденним категоріям населення за рахунок внесків, беззворотньої фінансової допомоги, пожертвувань; захист професійними спілками трудових і соціально-економічних прав й інтересів своїх членів [6, с. 98-99].

Однак діяльність інших некомерційних суб'єктів спрямована, насамперед, на досягнення конкретного економічного ефекту у вигляді, наприклад, утримання та обслуговування нерухомого майна, що є основним видом діяльності об'єднань співвласників

багатоквартирних будинків, будівництва житла – для житлово-будівельних кооперативів, кредитування й надання фінансових послуг – для кредитних спілок і т. д. [7, с. 186-188].

Заборона здійснювати некомерційну господарську діяльність органам державної влади та органам місцевого самоврядування, очевидно, продиктована тим, що вони не є суб'єктами господарювання, хоча в певних випадках вони наділені господарською компетенцією (ст. 8 ГК України) [1]. Щодо посадових осіб, то така заборона, за аналогією із забороною для них підприємництва, зумовлена необхідністю зосередження їх саме на посадовій діяльності, а також усунення можливостей для корупції та зловживань.

У правовому статусі окремих суб'єктів некомерційного господарювання останнім часом виникає низка проблем, пов'язаних із недоліками відповідного правового забезпечення.

Особливо це стосується кредитних спілок та об'єднань співвласників багатоквартирного будинку [8, с. 85].

Наприклад, в авторефераті дисертації Н. Славової, присвяченому проблемам правового положення кредитних спілок, доведена необхідність диференціації розмірів мінімального пайового засновницького капіталу на момент реєстрації кредитних спілок; доречність встановлення трирівневої кредитно-кооперативної системи, що цілком співвідноситься з положеннями Концепції розвитку системи кредитної кооперації, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 червня 2006 р. № 321-р [9, с. 8-9].

Разом із тим викликає сумніви необхідність заміни поняття «кредитна спілка» на «кредитно-кооперативна спілка». Вбачається недоцільним ускладнення конструкції цього поняття.

Рішення про те, що необхідно надати кредитним спілкам право відкривати та вести рахунки своїх членів, здійснювати діяльність з обміну валют [9, с. 16] теж викликає сумніви. Адже розширення функцій кредитних спілок і наближення їх до функцій, що фактично реалізуються комерційними банками, може призвести до порушення принципу неприбутковості кредитних спілок.

Не можна погодитися також з думкою про те, що робота членів спостережної ради на громадських засадах позбавляє останніх можливості організувати засідання спостережної ради, що, у свою чергу, створює загрозу розвитку членства [9, с. 10].

Наведене показує, що проблематика правового статусу некомерційних суб'єктів господарювання наростає у зв'язку з

усе зростаючою комерціалізацією суспільного життя, включення в економічний обіг великого кола юридичних осіб. Це вимагає нового підходу до системної побудови господарсько-правових норм, визначаючих статус таких суб'єктів.

Пропонуємо таке визначення негосподарюючих суб'єктів – це учасники господарських відносин із самостійним господарсько-правовим статусом, стосовно яких є заборона на здійснення господарської діяльності, або які здійснюють діяльність у сферах, не пов'язаних із виробництвом, реалізацією продукції, виконанням робіт чи наданням послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність, тому не відносяться до господарської, а є господарським забезпеченням чи промислом. Таким чином, на відміну від суб'єктів некомерційного господарювання, до негосподарюючих суб'єктів в ГК України відсутні наступні вимоги: необхідність державної реєстрації, наявність господарської компетенції, самостійна участь у господарському обороті, майнова відокремленість. Більше того, на нашу думку, в перспективі доцільно прийняти окремий закон, в якому має бути чітко визначено, по-перше, сфери та види діяльності, де заборонено підприємництво, по-друге, учасники господарських відносин, яким заборонено здійснювати будь-яку господарську діяльність. Це сприятиме розмежуванню суб'єктів некомерційного господарювання від негосподарюючих суб'єктів, та визначенню їх господарсько-правового статусу [10, с. 118-120].

Висновки. Отже, некомерційне господарювання – це самостійна систематична господарська діяльність суб'єктів господарювання, спрямована на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку.

Якщо господарська діяльність громадян або юридичної особи, зареєстрованої як суб'єкт некомерційного господарювання, набирає характеру підприємницької діяльності, до неї застосовуються положення ГК України та законів України, що регулюють підприємництво.

На суб'єктів господарювання, які здійснюють некомерційну господарську діяльність, поширюються загальні вимоги щодо регулювання господарської діяльності з урахуванням особливостей її здійснення різними суб'єктами господарювання, які визначаються ГК України та відповідними законодавчими актами України.

При укладанні трудового договору (контракту, угоди) суб'єкт господарювання, що здійснює некомерційну господарську діяльність, зобов'язаний забезпечити належні й безпечні умови праці, її оплату не

нижче визначеного законом мінімального розміру, а також інші передбачені законом соціальні гарантії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 18, № 19-20, № 21-22, ст. 144.
2. Ротар Д. Бюджетна установа як неприбуткова організація // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 2. – С. 22-24.
3. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / За загал. ред. В. Мамутова. – К., 2004. – С. 441.
4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 40-44, ст. 356.
5. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 13-14, № 15-16, № 17. – ст. 112.
6. Основи господарського права. За кредитно-модульною системою: навч. посіб. / [Ред. Л. Жук, Н. Корчак]. – К.: Кондор, 2012. – 488 с.
7. Господарське право / за ред. О. Подцерковного. – Х.: Одісей, 2010.
8. Господарське право: курс лекцій (у таблицях і схемах) [Текст]: навч.-наоч. посіб. / Л. Дудник; Укр. держ. ун-т фінансів та міжн. торгівлі. – Київ: Геопринт, 2014. – 147 с.
9. Славова Н. Господарсько-правовий статус кредитних спілок: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Н. Славова ; ІЕПД НАН України. – Донецьк, 2010.
10. Господарське право України [Текст]: підручник: у 2 ч. – Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2014. – 265 с.